

В стихотвореннях Н. Гумилева також зустрічаються метафори, в яких любовь виступає як хвороба, і якщо в ряді випадків любовь все так же вносить світ в життя людини, який сам по собі асоціюється з позитивним впливом (*Я не світлий, я болен любов'ю...* [6, с. 447]), то в інших варіаціях вона має негативний вплив (*Яд любови і позор мрії!* [4, с. 181]).

Таким чином, поетичні метафори в «любовних» контекстах віршів Н. Гумилева повністю зберігають основні асоціативні зв'язки, виділені дослідниками в національному мовному свідомості. Основними метафорическими моделями є уподіблення любови стихії (огню), персоніфікація почуття, представлення любови як джерела інших емоцій, зокрема – негативних. Специфічність асоціативних зв'язків поняття ЛЮБОВЬ в творчості Н. Гумилева заключається в автобіографічності його поезії в цілому, а також в міфологізмі, тісно пов'язаному з християнською релігією.

Бібліографічні посилання

1. **Актуальні проблеми сучасної лінгвістики** : навч. посібник / [сост. Л. Н. Чуриліна]. – М. : Флінта : Наука, 2008. – 416 с.
2. **Балашова Е. Ю.** Любовь і ненависть / Е. Ю. Балашова // Антологія концептів. – М. : Гнозис, 2007. – С. 111–129.
3. **Гумилев Н.** Збірник творів : в 4 т. – Т. 1 / Н. Гумилев. – М. : ТЕРРА, 1991. – 416 с.
4. **Гумилев Н.** Збірник творів : в 4 т. – Т. 2 / Н. Гумилев. – М. : ТЕРРА, 1991. – 416 с.
5. **Гумилев Н.** Збірник творів : в 4 т. – Т. 3 / Н. Гумилев. – М. : ТЕРРА, 1991. – 400 с.
6. **Гумилев Н.** Твори : в 3 т. – Т. 1. Віршотворення; Поеми / Н. Гумилев. – М. : Худож. лит., 1991. – 590 с.
7. **Кубрякова Е. С.** Початкові етапи становлення когнітивізму : лінгвістика – психологія – когнітивна наука / Е. С. Кубрякова // Проблеми мовознавства. – 1994. – № 4. – С. 34–47.
8. **Маслова В. А.** Введення в когнітивну лінгвістику / В. А. Маслова. – М. : Флінта, 2004. – 296 с.
9. **Попова З. Д.** Очерки по когнітивній лінгвістическій / З. Д. Попова, І. А. Стернін. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
10. **Приходько Г. В.** Концепт «огонь» в картині світу російського народу / Г. В. Приходько // Наука. Університет. 2005. Матеріали шостої наук. конф. – Новосибірськ : Сибпринт, 2005. – С. 86–89.

Надійшла до редакції 08.06.10

УДК 811.161.2

Л. М. Ткач, І. В. Рибалко

Національна металургійна академія України

АКТИВНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Розглянуто активні методи навчання у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, які сприяють формуванню професійної комунікативної майстерності майбутніх фахівців.

Ключові слова: комунікативна культура, активні методи навчання, комунікативно спрямовані навчальні дисципліни.

Рассмотрены активные методы обучения в процессе изучения гуманитарных дисциплин, которые способствуют формированию профессионального коммуникативного мастерства будущих специалистов.

Ключевые слова: коммуникативная культура, активные методы обучения, коммуникативно направленные учебные дисциплины.

Active methods of teaching in studying of humanitarian subjects which form communicative competence of future specialists are discussed in the article.

Key words: communicative culture, active methods of teaching, communicative subjects.

Актуальність проблеми. Сучасний рівень розвитку українського суспільства висуває низку вимог щодо оновлення професійних знань, підготовки кваліфікованих спеціалістів, зокрема актуальними є питання комунікативної культури, мовної комунікації, принципи моделювання комунікативного акту, правила мовленнєвої поведінки у професійній діяльності, які є завжди актуальними. Не знаючи прийнятих у суспільстві правил мовного етикету, не володіючи вербальними та невербальними формами вираження ввічливих взаємин між людьми, студент, як грамотний фахівець у майбутньому і як особистість загалом, не зможе правильно встановити різноманітні контакти з партнерами по роботі; уникаючи складних комунікативних ситуацій, не зможе з максимальною користю для себе і для оточуючих здійснити сам процес спілкування. Для реалізації відповідних вимог у технічному вузі вагоме місце слід надавати гуманітарним дисциплінам (для викладання яких, на жаль, відводиться мала кількість годин), які сприяють підготовці грамотних фахівців.

Однією із професійних цінностей сучасного кваліфікованого спеціаліста є **комунікативна культура**. Його психологічна готовність до фахової діяльності розкривається через виявлення і формування у нього інтелектуальних, професійних та інших навичок. Комунікативна культура грамотного фахівця виявляється у вмінні вільно володіти мовою у будь-якій комунікативній ситуації, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами під час сприйняття, створення висловлювань у різних сферах, формах і стилях мовлення, вирішувати виробничі проблеми засобами спілкування, налагоджувати міжособистісні взаємини на різних рівнях соціальної взаємодії тощо. Тому питання формування комунікативних навичок у студентів є дуже важливим. І однією з основ гуманітарної освіти студентів у технічному вузі має стати не лише українська мова (за професійним спрямуванням)*, а й інші дисципліни, які здатні подолати обмеженість вузькопрофесійного й технократичного мислення і спрямовані на посилення комунікативних здібностей та виховання комунікативної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мета дослідження.

Чимало дослідників розглядає спілкування як важливий компонент загальної культури, зокрема Б. Г. Ананьєв, І. О. Василенко, Л. С. Виготський, М. Р. Гінзбург, О. Я. Гойхман, Б. Ф. Ломов, М. В. Молоканов та ін. Збільшується кількість робіт, присвячених формуванню комунікативної культури фахівців як важливого чинника їхнього професіоналізму (В. М. Галузинський, Л. М. Калашникова, Л. М. Мітіна, Є. І. Пасов).

Відтак, актуальним постає питання викладання гуманітарних дисциплін, що передбачають формування комунікативних вмінь, які повинні базуватися на обміні інформацією, виробленні єдиної системи взаємодії між співрозмовниками, сприйманні та розумінні один одного, на завданнях оволодіння засобами мовного етикету і правилами вживання усної і писемної форм професійного спілкування. Мовна не-

* Зазначимо, що це єдиний навчальний курс, у межах якого можна було б проводити цілеспрямовану роботу над розвитком мовленнєво-комунікативних умінь і навичок. Зміст і структура цього курсу акцентує увагу на спілкуванні у професійній діяльності, на його видах і формах, на сутності комунікації і комунікативного процесу.

грамотність, порушення нормативної мовленнєвої поведінки у суспільстві, встановлення несприятливого контакту між співрозмовниками у професійній сфері, невміння врегулювати взаємини на основі принципу ввічливості псує візитну картку будь-якого спеціаліста. Досягти належного рівня мовленнєво-комунікативної компетенції можна лише при оволодінні навичками оптимальної мовної поведінки, вмінні впливати на співрозмовника за допомогою вмілого використання різних мовних засобів (виступу, бесіди, диспуту тощо).

Формування професійної компетенції студентів як майбутніх фахівців значною мірою базується на правильній та оптимально-практичній моделі навчального процесу, в основу якого закладено використання активних методів навчання у вищій школі. Процес удосконалення фахової майстерності спеціалістів будь-якої галузі не може обійтися без системного впровадження новітніх технологій, які сприяють активній взаємодії студента з викладачем. Відповідно, **завданням статті** є аналіз активних методів навчання, які сприяють формуванню комунікативних навичок у студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Здатки вироблення комунікативних навичок у студентів як майбутніх спеціалістів формуються в самому навчальному процесі, зокрема шляхом ефективної комунікації у системі «викладач – студент», що сприяє ефективному оволодінню знаннями та вміннями фахівця і виступає визначальною умовою його дійсного, глибинного й сучасного професіоналізму. За словами А. М. Бойко, «...студенти цінують творчість викладача, наявність у нього почуття нового, його вміння відступити від визначених педагогічних шаблонів і канонів, вони не люблять сірості й однотипності, засуджують необ'єктивність, відсутність єдності в словах, діях і особливо – підвищені вимоги при поверховому знанні предмета самим викладачем» [1, с. 91]. Тому у напрямі досягнення мети – формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів – важливе значення має вибір викладачем типу комунікативної ролі, тобто способу взаємодії зі студентами.

У Національній металургійній академії України на гуманітарному факультеті готують фахівців документно-інформаційної галузі. До циклу інформаційно-документознавчих дисциплін даної спеціальності входить «Вступ до фаху», «Документно-інформаційні комунікації», «Ділові комунікації», «Етикет і протокол», «Управлінське документознавство» та ін., викладання яких вимагає забезпечення відповідного рівня оволодіння комунікативними навичками, що допоможе студентові в майбутньому користуватися ними у ситуаціях професійної діяльності. Тому перед викладачами документознавчих дисциплін постає важливе завдання – пошук таких методів і засобів навчання, які дозволили б підвищити якість підготовки майбутніх спеціалістів (зазначимо, що в академії у навчальному процесі на формування у студентів комунікативних навичок вагоме місце відводиться не лише дисциплінам даної спеціальності, а й гуманітарним дисциплінам взагалі). Наприклад, А. В. Духавнева під час навчання студентів за різними напрямками радить враховувати такі підходи:

- а) орієнтованість вищої освіти на розвиток особистості майбутнього спеціаліста;
- б) відповідність змісту вищої освіти сучасним та прогнозованим тенденціям розвитку науки, техніки та виробництва (технології);
- в) оптимальне поєднання загальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу;
- г) раціональне застосування сучасних методів та засобів навчання на різних етапах підготовки спеціалістів;
- г) відповідність результатів підготовки спеціалістів вимогам, які ставляться конкретною сферою їх професійної діяльності, забезпечення конкурентноспроможності [2, с. 72–73].

Сучасні активні методи навчання викликають значну зацікавленість саме в процесі професійної освіти, оскільки їх застосування спрямоване на підвищення інтелектуального потенціалу особистості, соціальної активності студентів, а такі критерії є основними відповідно до проблеми формування професійної мовно-комунікативної компетенції майбутнього фахівця.

Враховуючи те, що кожен із методів навчання має свої переваги і недоліки, викладач не повинен надавати перевагу тому чи іншому методу, а використовувати їх системно, прагнучи досягти ефективних результатів у виробленні у студентів відповідних умінь і навичок. Активні методи та інтерактивні технології можуть бути реалізовані у межах навчального процесу за умови їх системного та комплексного упровадження, постійного звернення як під час лекційних, так і практичних та семінарських занять.

Активні методи навчання відзначаються інтенсивною подачею матеріалу, активною позицією і самостійністю студентів, постійним самоконтролем, діалогічністю, проблемністю. Потреба в таких методах зумовлена тим, що вони викликають значну зацікавленість саме в процесі професійної освіти. На думку Г. П. Щедровицького, «активними методами навчання та виховання вважаються ті, що дають змогу студентам у більш короткий термін та з меншими зусиллями оволодіти необхідними знаннями, вміннями за рахунок свідомого виховання здібностей і свідомого формування в слухачів необхідних діяльностей» [4, с. 43].

Одним із комунікативних засобів у процесі викладання гуманітарних дисциплін є використання *проблемного методу*. Проблемне навчання у вищій школі – це навчально-пізнавальна діяльність тих, кого навчають, з метою засвоєння знань і способів діяльності в межах проблемної ситуації, самостійний аналіз студентами ситуацій, формулювання проблем та розв'язання їх шляхом висунення пропозицій, гіпотез, їхнього обговорення і доведення, а також перевірка правильності розв'язання. Суть проблемного навчання полягає у пошуковій діяльності, коли студент змушений активізувати раніше засвоєний матеріал і виробити на його основі рішення. Метою застосування проблемного методу є спрямування роботи на розвиток умінь і навичок майбутніх фахівців, формування професійно-орієнтованого мислення, що забезпечується через комунікативний метод (дискусії, комунікативні ситуації проблемного спілкування, обговорення проблем тощо).

Особлива увага приділяється практичним заняттям як формі навчального процесу, активізація яких досягається за рахунок актуалізації, наприклад, рольових ігор, які наближені до професійних ситуацій і проводяться з метою вміти поводитися в ситуації, яка може виникнути в реальних умовах професійної діяльності, адаптуватися до своєї ролі, вміти розкрити себе, зайняти правильну позицію, випробувати професійну компетенцію власного «Я».

Гра як активний метод навчання охоплює практично всіх студентів у групі, стимулюючи їх до спілкування, до нормативного відтворення того комунікативного матеріалу, що пропонується опрацьовувати під час роботи з різними блоками заняття. Зазначимо, що над проблемою дослідження імітаційного інтерактивного методу навчання – рольової гри – працювали Н. Бабич, Л. Вишнякова, Н. Тоцька, Ж. Хайдаров, А. Лівшиць та ін. Імпонує класифікація пізнавальних ігор, яку запропонував П. Щербань: ділова гра, рольова гра, аналіз конкретних ситуацій (імітаційний неігровий метод, аналіз інцидентів (імітаційний неігровий метод) [5]. Таким методам властиві:

- вимушена активізація мислення студентів протягом усього заняття;
- обов'язкова взаємодія між студентами, викладачем чи інформацією на екрані для вироблення обґрунтованого і, як правило, колективного рішення та досягнення поставленої мети;

– суттєве наближення процесу навчання до реальних умов;
 – елементи контролю (непідготовленість хоча б одного студента призводить до зниження ефективності цього заняття для всієї групи; колективна відповідальність підсилює цей контроль).

Під час проведення ігор студент повинен уміти поставити себе в ситуацію, яка може виникнути в реальному житті; студент має адаптуватися до своєї ролі в запропонованій ситуації (в одному випадку він може грати самого себе, в іншому – взяти на себе уявну роль); учасникам рольових ігор необхідно поводити себе так, ніби все це відбувається в реальному житті, їх поведінка повинна відповідати їх ролі.

Наведемо приклади рольових ігор (ситуацій) до розділу «Культура професійного мовлення» з дисципліни «Українська мова професійного спрямування»:

1. Відтворіть таку ситуацію: Ви наймаєтесь на роботу за фахом. Надайте керівникові організації короткі відомості про себе, свою сім'ю, свої професійні здібності, досвід роботи тощо.

2. Змодельуйте мовну ситуацію, в якій можуть бути використані такі мовленнєві вислови: *скажіть, будь ласка..., дозвольте мені..., чи не могли б Ви..., чи можу я попросити....*

3. Складіть і відтворіть полілог на тему: «*Правила етикету вчора й сьогодні*».

4. Побудуйте діалоги (не менше 10 фраз) між керівником і його підлеглим, який постійно запізнюється на роботу; секретарем і відвідувачем (у службовій справі), використовуючи відповідні правила етикету.

5. Ви – агент фірми. Вам необхідно укласти договір з директором аеропорту про подальшу співпрацю. Відтворіть ситуацію (що Вам необхідно сказати, зробити), використовуючи правила ввічливості.

6. Ви – начальник малого приватного підприємства. До Вас прийшов влаштуватися працівник. Вакансій немає. Відтворіть ситуацію, використовуючи форми ввічливості.

Доцільно використовувати на заняттях **конфліктні комунікативні ситуації**, які визначаються різними характеристиками, описуються умовами ситуації спілкування, способом і стилем спілкування. Завдання – вибір етикетних одиниць між співрозмовниками в комунікативному акті, який залежить від багатьох екстралінгвістичних факторів, а також характеру ситуації спілкування, специфіки взаємин між комунікантами; їхніми психологічними установками (напр., намагання виявити свою індивідуальність у ситуаціях-стереотипах). Ситуації «правильного контакту» між комунікантами є необхідною й важливою складовою комунікативного процесу.

Одним із основних типів теоретичного заняття є **навчальна лекція**, на якій викладач ділиться новими знаннями, використовує наочність, наводить твердження, формулює проблеми, показує можливі шляхи їх вирішення, з використанням **методики випереджаючого навчання**. Важливим елементом такої лекції повинна стати попередня самопідготовка студентів з теми лекції. Така методика вважається ефективною в сучасних умовах.

З лекціями тісно пов'язані семінарські заняття, зорієнтовані на формування комунікативних умінь і навичок, а також навичок самостійно здобувати знання. Вони сприяють розвитку пізнавальної активності й самодіяльності студентів, розвивають логічне мислення, уміння аргументувати й висловлювати власні думки, аналізувати аргументи опонентів. Серед власне семінарських занять найпоширенішими є такі види: **семінар-диспут, семінар-розгорнута бесіда, семінар-мозковий штурм** тощо [3, с. 128].

Основна форма проведення **семінарських занять** – робота з малими групами студентів (6–8 осіб) – створює можливості для участі кожного студента у роботі за темою занять, забезпечує формування особистих і комунікативних якостей та до-

свіду соціального спілкування, що є важливим для професійної діяльності. Доцільно використовувати таку методику проведення заняття, яка сприяє глибшому вивченню теми і стимулює до пошуку нової інформації з обраної теми.

Вагоме місце серед форм організації навчальної діяльності студентів відводиться **дискусійним актуальним методам**, які можуть бути повною мірою реалізовані з метою розвитку комунікативного потенціалу майбутнього спеціаліста. Наприклад, *семінар-дискусію* можна організувати як процес діалогічного спілкування між студентами і викладачем, студентами і студентами, запрошеними до дискусії тощо.

Після виступу робиться аналіз. Аудиторія студентів-слухачів аналізує помилки щодо виступу, але перед цим дає змогу самому промовцю визначити свої недоліки. Результати таких виступів спонукають студентів уникати помилок під час промови, долати несміливість перед аудиторією тощо.

Досить ефективною формою організації навчання студентів, що передбачає розвиток професійної мовнокомунікативної компетенції, є **бесіда і діалог**. *Семінар-бесіда* дає змогу залучити до обговорення максимум студентів. Доцільно заохочувати слухачів виступати з уточненнями та доповненнями. Структура семінару-бесіди: організація групи – вступне слово викладача – власне бесіда – підведення підсумків заняття.

Діалог – це процес мовної взаємодії двох або більше учасників спілкування. Тому в межах мовленнєвого акту кожен із учасників по черзі виступає як слухач і як мовець. Діалог складається з окремих взаємопов'язаних висловлювань – реплік, які є першоелементом діалогу (кожна репліка може бути від однієї до кількох фраз). Перша репліка – ініціативна (керуюча, репліка-спонукання), друга – може бути реактивною (залежною або реплікою-реакцією) або реактивно-ініціативною (включає реакцію на попереднє висловлювання і спонукає до наступного).

Полідіалогічним (навчальним діалогом) є фронтальна бесіда викладача з аудиторією, коли він намагається задіяти в комунікативній діяльності майже кожного студента. Завдання викладача полягає в тому, щоб діалог перетворити в групову бесіду, в полілог.

Ефективним методом проведення занять, наприклад, з дисципліни «Сучасна українська література» (викладається в НМетАУ при підготовці студентів-перекладачів спеціальності «Філологія») є **проблемний**, а формою – **групова робота**. Мета *заняття-роздуму* – залучити студентів до обговорення певних проблем твору, що вивчається. Наприклад, під час вивчення теми «Новелістика Григора Тютюнника» (новели «Три зозулі з поклоном», «Син приїхав», «Оддавали Катрю», «Холодна м'ята») доцільно проводити заняття за проблемними питаннями типу: «Як вирішується у новелі «Три зозулі з поклоном» любовний трикутник?» тощо. Робота на занятті не буде ефективною, якщо використовувати традиційні методи діалогу «викладач – студент». З групи студентів створюється кілька мікрогруп, кожна з яких отримує картки із завданням, виконуючи які студенти поступово дійдуть до відповіді на проблемне питання. Наприклад, картка з такими завданнями:

1. Як розкривається багатство внутрішнього світу, глибина почуттів Марфи?
2. Звідки Софія знала про Марфине почуття і чому ніколи про це не казала й не вбачала в ній суперницю?
3. Прокоментуйте рядки з листа батька: «я чую щодня, що десь тут, десь коло мене ходить Марфина душа нещасна. Соню, сходи до неї і скажи, що я послав їй... три зозулі з поклоном...»
4. Визначте символічне значення ключової деталі «три зозулі з поклоном» і поясніть чому так названо оповідання.
5. Як ви розумієте епіграф твору «Любові всевишній присвячується»?

Висновки. Отже, на прикладі викладання гуманітарних дисциплін у технічному виші обґрунтовується необхідність активізації методів навчання, потреба в яких зумовлена тим, що широкий спектр їх використання забезпечить високу комунікативну діяльність студентів і сприятиме розвитку їхньої професійної компетенції.

Бібліографічні посилання

1. **Бойко А. Н.** Теория и методика формирования воспитывающих отношений в общеобразовательной школе / А. Н. Бойко. – К. : Высш. шк., 1991. – 99 с.
2. **Педагогика и психология высшей школы** : учеб. пособие / М. В. Буланова-Топоркова, А. В. Духавнева, Л. Д. Столяренко и др. – Ростов н/Д. : Феникс, 2002. – 544 с.
3. **Фіцула М. М.** Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав., 2006. – 352 с.
4. **Щедровицкий Г.** Педагогика и логика / Г. Щедровицкий, В. Розин, Н. Алексеев, Н. Непомнящая. – М. : Просвещение, 1993. – 410 с.
5. **Щербань П. М.** Активні методи підготовки майбутніх учителів / П. М. Щербань. – К. : Знання, 1988. – 48 с.

Надійшла до редколегії 28.05.10

УДК: 811.161.2'23 + 811.161.2'373.4

О. Г. Хаджиоглова

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ЗАСІБ ВИЯВЛЕННЯ СТРУКТУРИ КАТЕГОРІЇ

Викладено результати психолінгвістичного експерименту, скерованого на виявлення змісту, структури та прототипів категорії «музичні інструменти» у концептосфері пересічних носіїв української мови. В ролі респондентів виступила 81 особа – студенти немусичних спеціальностей. Результати експерименту дозволяють твердити, що в центрі категорії «музичні інструменти» знаходяться скрипка, гітара, фортепіано, сопілка та барабани.

Ключові слова: психолінгвістичний експеримент, категорія, прототип, ядро, периферія, музичні інструменти.

Изложены результаты психолингвистического эксперимента, направленного на раскрытие содержания, структуры и прототипов категории «музыкальные инструменты» в концептосфере среднестатистических носителей украинского языка. В роли респондентов выступила 81 особа – студенти немусыкальных специальностей. Результаты эксперимента позволяют утверждать, что в центре категории «музыкальные инструменты» находятся скрипка, гитара, фортепиано, сопилка и барабаны.

Ключевые слова: психолингвистический эксперимент, категория, прототип, ядро, периферия, музыкальные инструменты.

The article presents results of a psycholinguistic experiment. The experiment was conducted with the purpose to figure out the meanings, structure and prototypes of the category «musical instruments» in the conceptosphere of ordinary speakers of Ukrainian language. 81 University student whose major is not music took part in the experiment. Judging by the form the results of the experiment we can state that violin, guitar, piano, Ukrainian pipe and drums are situated in the center of the category «musical instruments».

Key words: psycholinguistic experiment, category, prototype, nucleus, periphery, musical instruments.

Постановка проблеми. Значна кількість сучасних лінгвістичних досліджень скерована на розуміння сутності людського мислення та пізнання. Мова є відобра-